

Johannes Paulus II **Margriet Krijtenburg**

Johannes Paulus II

Europese eenheid, Wereldeenheid, begin bij jezelf

Margriet Krijtenburg
docent Spaans aan de Hebo
Haagse Hogeschool

Rome. Het Sint Pietersplein loopt over, de straten in Rome zijn niet langer begaanbaar, alle accommodaties in de wijde omtrek zijn volgeboekt, de hele wereld is vertegenwoordigd bij de uitvaartmis van de op 2 april 2005 gestorven paus Johannes Paulus II, die jong en oud, regeringsleiders en jan-van-de-sstraat weet te treffen. Een paus die de mogelijkheid van wereldeenheid zichtbaar maakt. Wat vindt deze Paus van de Europese Unie? Welke effecten heeft hij gehad op Europa? Allereerst iets over zijn persoon en zijn visie op mens en wereld.

Wie is hij?

Johannes Paulus II wordt geboren in 1920 als Karol Jozef Wojtyla in een katholiek gezin in het Zuidpoolse stadje Wadowice. Hij verliest zijn moeder op zijn achtste en zijn zusje, broer en vader voor zijn 21-ste waarna hij als enige van het gezin overblijft. Al snel ontpopt hij zich als acteur, sportsman, dichter, universitair docent en intellectueel met een diep inzicht in menselijke relaties en wereldpolitiek. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkt hij echter ook als straatarme handarbeider en mijnwerker, zit in het cultureel verzet en voelt zich verbonden met het lot van joden, arbeiders en boeren. In die tijd ontdekt hij zijn roeping tot het priesterschap en volgt daartoe een opleiding aan een clandestien seminarie in Krakau. Verder studeert hij filosofie aan de universiteit van Krakau. Tijdens de overheersing van Polen door de Russen direct na het nazi-bewind wordt hij als priester bij de communisten al snel bekend als een gevaarlijk heerschap, gezien zijn enorme populariteit onder met name de jongeren, en vanwege het feit dat zij hem nimmer kunnen betrappen op enige politiek geëngageerde uitspraak tegen hun bewind. Tegelijkertijd blijkt hij een van de weinige geestelijken te zijn die bereid is tot onderhandelen met de regering over meer godsdienstvrijheid. De regering geeft toe –zij het met mate - aangezien zij graag met de katholieke kerk in contact wil zijn, wetend dat het Poolse volk alleen daar zijn sterkte en vertrouwen aan schenkt. De persoonlijkheid van Karol Wojtyla, later bisschop, aartsbisschop en kardinaal van Krakau, wordt in deze omstandigheden gevormd en is sterk beïnvloed door zijn Poolse afkomst en achtergrond. Hij is actief betrokken bij het Tweede Vaticaans Concilie (1962-64). In 1978 wordt hij op 58-jarige leeftijd tot Paus gekozen en neemt de naam Johannes Paulus II aan. Hij is de eerste niet-Italiaanse Paus sinds vier-en-een-halve eeuw. Hij is een man die zijn tijd begrijpt, gebruik maakt van de taal van de tijd, inspeelt op wat er leeft onder de mensen, en moderne voorzieningen op het gebied van reizen en massamedia benut.

Wat drijft hem?

Gebed en meditatie zijn de belangrijkste bron van zijn mentale en lichamelijke kracht, tot aan het einde van zijn leven. Ook zijn vastberadenheid bij het verdedigen van theologische, ethische en morele overtuigingen, die je op het eerste gezicht niet zou verwachten bij een in andere opzichten wereldwijze en moderne man, is hierop terug te voeren. Hij staat zeer open voor nieuwe ideeën en concepten, van wetenschapsfilosofie tot psychiatrie, zolang wetenschap en geloof niet botsen, maar elkaar versterken en in elkaars verlengde liggen. In álles, dus ook in wetenschap, politiek, economie en de dingen en gebeurtenissen van het dagelijks leven, wil hij de connectie met God zien en erkend weten. Op het moment dat die connectie er niet (meer) is, gaat de wetenschap, de economie, de politiek etc. “te ver”, omdat men er zijn eigen “God” van maakt. “Christus kan nooit en nergens uitgesloten worden uit de geschiedenis van de mensheid. Maatschappelijke, economische en politieke systemen moeten hun grenzen openen voor Christus.”

Wat is zijn visie op mens en wereld?

In woord, gedrag en reizen over de hele wereld zet hij zich bij uitstek in voor de eenheid onder mensen en naties. Hij is een bezielde vrijheidsvechter bij wie het respect voor de menselijke waardigheid –van ieder mens dus - centraal staat.

“De persoon is een wezen voor wie de enige passende dimensie de liefde is. Ons gedrag tegenover iemand is juist als wij hem liefhebben: dat geldt voor God en voor de mensen. De liefde voor iemand sluit uit dat wij hem kunnen behandelen als een (lust)object. “Als wij de menselijke vrijheid ontdoen van dat perspectief, als de mens het niet als een opdracht ziet een gave voor anderen te worden, dan kan die vrijheid gevaarlijk blijken.” Ditzelfde principe past hij toe op hoe de verhouding tussen naties en continenten.

Kapitalisme en mondialisering

Niet alleen tegen het communisme, maar ook tegen het kapitalisme haalt Johannes Paulus II fel uit. Niet de

rijkdom klaagt hij aan, maar het gedrag van hen die de rijkdom egoïstisch beheren. Over mondialisering zegt hij: "Mondialisering is niet a priori goed of slecht. Ze is wat mensen ervan maken. Geen systeem is een doel op zichzelf, en het is noodzakelijk eraan vast te houden dat mondialisering, net als elk ander systeem, ten dienste staat van de menselijke persoon; zij moet de solidariteit en het algemeen belang dienen. Ethisch gezien vervolgt de paus moet mondialisering gebaseerd zijn op twee onscheidbare uitgangspunten. Als eerste noemt hij de onvervreembare waarde van de individuele mens, de oorsprong van alle rechten en elke sociale ordening; de mens moet altijd doel zijn, en niet middel, een subject, en niet een object noch een handelsartikel. Vervolgens benadrukt hij de waarde van de menselijke culturen, die door geen enkele externe kracht mag worden beperkt, laat staan tenietgedaan. Mondialisering mag geen nieuwe vorm van kolonialisme worden. Zij moet verscheidenheid respecteren van culturen, die de sleutel van het leven vormen. In het bijzonder mag zij de armen niet beroven van wat het meest waardevol voor hen is, met inbegrip van hun religieuze geloven en gebruiken, omdat oprechte religieuze overtuigingen de duidelijkste manifestatie zijn van menselijke vrijheid. Hij verklaart dat universele menselijke waarden in de hele variëteit van culturele vormen bestaan en zichtbaar gemaakt moeten worden en de leidende kracht achter elke ontwikkeling en vooruitgang dienen te zijn.

Johannes Paulus II pleit daarom voor een algemene ethische code voor de gehele mensheid. Het begrip normen en waarden dient een fundament te hebben. De maatschappelijke normen moeten in de mens zelf worden gezocht, in de universele mensheid zoals zij uit de hand van God is voortgekomen. Het zoeken daarnaar is een noodzaak, wil het begrip mondialisering niet slechts een ander woord zijn voor een totale relativering van waarden en gelijkschakeling van alle levensstijlen en culturen.

De Europese Unie

De visie van Johannes Paulus II op mondialisering weerklinkt in zijn mening over Europa en de EU. De economische eenheid van de Europese staten heeft net zo goed een basis nodig van gemeenschappelijke waarden. Terrorisme, drugsgebruik en corruptie laten duidelijk zien dat het verval van de waarden ernstige gevolgen heeft. Een morele grondslag, een identiteit is nodig die beantwoordt aan de Europese geschiedenis. Voor de vaders van de Europese eenwording – Schuman, Adenauer, De Gasperi – ligt die in de christelijke erfenis van ons continent. Het is voor hen evident dat de vernielingen door de dictatuur van de nazi's en die van Stalin juist voortkomen uit het ondergraven van deze grondvesten, op de aanmatiging waarmee men zelf aanspraak maakt op het creëren van betere, nieuwe mensen, niet gericht op God, maar op de dogmatiek van de eigen ideologie. Het vastleggen van waarden en de menselijke waardigheid, vrijheid, gelijkheid en solidariteit met de grondbeginselen van democratie en rechtsstaat zijn echter niet vanzelfsprekend, maar berusten op een morele keuze. Verhelderend hierbij is de uitspraak van Johannes Paulus II aan de Europese Raad -tijdens diens 50 jarig jubileum-, over de menselijke waardigheid en de intrinsieke connectie met de sociale leer van de Kerk: Because of its intrinsic connection with the dignity of the human person, the Church's social doctrine is also capable of being appreciated by those who are not members of the community of believers. (...) The new Europe now being built requires individuals formed in these Christian values and disposed to working for the attainment of the common good. This will require the presence of Christian lay faithful who, by their various responsibilities in civic life, the economy, culture, health care, education and politics, are able by their activities to imbue these spheres with the values of the Kingdom.

Het Europese Handvest van de grondrechten dat nu als onderdeel van het Grondwettelijk Verdrag ter discussie staat, laat zien dat Europa bewust weer op zoek is naar de eigen ziel, een zoektocht waarop de paus licht werpt in dezelfde toespraak aan het Europese Raad:

I wish once more to appeal to those drawing up the future European constitutional treaty, so that it will include a reference to the religious and in particular the Christian heritage of Europe. While fully respecting the secular nature of the institutions, I consider it desirable especially that three complementary elements should be recognized: the right of Churches and religious communities to organize themselves freely in conformity with their statutes and proper convictions; respect for the specific identity of the different religious confessions and provision for a structured dialogue between the European Union and those confessions; and respect for the juridical status already enjoyed by Churches and religious institutions by virtue of the legislation of the member states of the Union".

De reikwijdte van zijn boodschap

Vanwege zijn positie als Hoofd van de Katholieke Kerk, en staatshoofd, heeft de pauselijke stellingname verregaande consequenties voor het wereldgebeuren, economisch, politiek en religieus, en voor het beleven van de moraal.

Een van de gevolgen is een bijdrage aan de val van het communisme -dat staatsbelang boven belang van het individu stelt -. Dit heeft wereldwijde veranderingen teweeg gebracht op sociaal, economisch en politiek vlak. Aan de vakbond Solidariteit in Polen geeft Johannes Paulus II de grote impuls door zijn oproep om te komen tot een samenleving waarin de rechten van de mens gerespecteerd worden en dus ook diens recht op vakbonden. Dit leidt tot de val van het communisme in Polen en de aangrenzende Baltische Staten, het neerhalen van de Berlijnse muur, het verdwijnen van het communisme in Oost- en Midden-Europa en het verder uiteenvallen van de USSR. Het lidmaatschap van de Europese Unie voor Oost- en Midden-Europa wordt een mogelijkheid die in 2004 in een werkelijkheid is omgezet. Zo komt wat historisch, cultureel en filosofisch gezien al tot Europa behoort vóór de wereldoorlogen weer terug bij een Europa met EU-dimensie. Johannes Paulus II refereert aan deze episode tegenover de Europese Raad wanneer hij zegt: "It was the 'weapons of truth and justice' (Encyclical

Letter Centesimus annus [1991, n. 23] —the truth about man and the justice to which all people aspire— promoted by peaceful protest, which brought about the downfall of the political systems which, built on an alien ideology, divided the peoples of Europe.(...)The good of the individual was subordinated to the sociopolitical order, with the consequence that the human person as a moral subject vanished. From this mistaken concept of the person there arose a profound distortion of the purpose and function of law, which became an instrument of oppression rather than service”.

Boom omgehakt die al rotte wortels had

Opvallend is dat na zovele eeuwen een Italiaanse Paus, precies in de jaren 70 een Midden-Europese Paus als Hoofd van de Katholieke Kerk kwam: de juiste man op de juiste plek op de juiste tijd voor de eenwording van het “oude” Europa. De Paus zelf zegt over zijn bijdrage aan de val van het communisme echter, dat hij niets anders heeft gedaan dan een boom omhakken die al tot op de wortel toe verrot was en op den duur toch wel gevallen zou zijn.

Door de toetreding van de voormalige communistische landen is nu een andersoortige Unie tot stand gekomen, een andersoortige eenheid, waarbij verleden en heden van elk van de lidstaten met elkaar in zee moeten in zowel historisch, cultureel, politiek, sociaal als economisch opzicht. Het zal jaren duren eer de laatsttoegegreden staten hun achterstand hebben ingelopen al worden ze gesteund door extra inzet op allerlei gebied van de mede-EU-leden.

In die zin kan gezegd worden dat het herenigen van Europa met de ex-communistische staten een paradoxale uitwerking heeft gehad. Aan de ene kant blijdschap over eenwording, aan de andere kant de opgedrongen noodzaak van met name financiële offers door overige EU-lidstaten die in de loop der jaren wél de mogelijkheid tot economische bloei hebben gehad dankzij deelname aan de Europese samenwerking. De geschiedenis heeft echter laten zien dat eens arme lidstaten nu een grote verrijking zijn voor Europa als geheel.

De reactie van Johannes Paulus II gericht aan de Biscopelijke Synode over Europa van mei 2004 laat een duidelijke stellingname zien met betrekking tot de EU-uitbreiding: “Your meeting takes place at a special time, marked by the recent enlargement of the European Union. The Catholic Church hopes that this process will continue until it extends to the geographical boundaries of the Continent, embracing all its peoples. (...) She hopes it will be a Europe of peoples united in respect for the legitimate plurality that enriches the individual nations, small and large, in an open process of the exchange of gifts; a Europe that respects the transcendent dignity of the human person, the value of reason, of freedom, of democracy, of a State of rights and of the distinction between politics and religion (cf. Ecclesia in Europa, n. 109). This Europe, founded on law, desirous of respecting the human and Christian values and oriented to solidarity for all its members, especially the neediest, will become a prosperous and peaceful Continent whose example will be an incentive to other peoples and other nations.

The Catholic Church, (...) will never tire of repropounding this ideal to the European peoples at this important time in their history, doing her utmost within her own province to put this noble project into practice so that it may become the source of a better future for all those who live in Europe and for all humanity.

‘ May Europe, in rediscovering itself, be able to build a better future for all its citizens with respect for divine and human law, and become more and more a Continent of prosperity and peace.”

Welke uitwerkingen heeft zijn visie op interreligieus gebied?

Europa kent als multicultureel continent een veelheid van godsdiensten en daarmee is de inbreng van Johannes Paulus II op interreligieus gebied evenzeer van groot belang. Zo heeft hij een wederzijdse toenadering van het katholicisme tot het jodendom, de islam en andere religies bewerkstelligd, met verstrekkende en grensoverschrijdende gevolgen. Respect voor de waardigheid van het individu en het accent op de gemeenschappelijke geloofsbelijdenissen hebben gezorgd voor een eenwording en wederzijds respect zoals dat nog niet eerder in de geschiedenis is vertoond. Zijn bezoeken aan leiders van allerlei geloofsgemeenschappen blijven tot op de dag van vandaag van groot belang als blijk van een eerste duidelijke toenadering tussen de wereldgodsdiensten.

Waarom slaat zijn visie aan bij zoveel mensen over de hele wereld?

Het karakteristieke van Johannes Paulus' visie is, dat hij aan de mens de grootsheid en goddelijkheid van zijn bestaan wil laten zien. Daarnaast is zijn boodschap altijd actueel, en gebaseerd op algemeen-menselijke waarden.

Als Paus draagt hij uit dat ieder mens een schepsel van God is, in God zijn diepste oorsprong vindt en daarmee geroepen is een integer leven te leiden.

Respect en bescherming van mensenrechten gaan duidelijk boven (inter-) nationale belangen:

“Het is evident dat de mensenrechten door de Schepper in de orde der schepping geschreven staan. Hier kan men niet spreken van concessies van menselijke instellingen, staten en internationale organisaties. Deze instellingen brengen slechts tot uiting wat God zelf in de door Hem geschapen orde heeft geschreven, wat Hij geschreven heeft in het morele geweten of in het hart van de mens, zoals Paulus zegt in zijn Brief aan de Romeinen. “

Het in praktijk brengen van zijn overtuiging heeft Johannes Paulus II vooral gedaan door authenticiteit van eigen leven, dat volledig belichaamt waar hij voor staat: Christus centraal stellen in al zijn doen en laten, en ieder individu oproepen hem daarin na te volgen.

Concluderend: zijn talloze geschriften en apostolische reizen, zijn inzet voor het samenkomen en respecteren van

andere wereldreligies, zijn bijdrage aan de val van het communisme door op de menselijke waardigheid en de mensenrechten te blijven hameren, zijn belangrijke stappen geweest naar eenheid in de wereld, met inbegrip van Europa.